

7. ELS PROCESSOS DE MODIFICACIÓ DE SEGMENTS CONSONÀNTICS

Els segments consonàntics sovint experimenten modificacions provocades pel context fònic en què apareixen. La major part d'aquestes modificacions es produeixen en posició de coda sil·làbica. Aquesta posició és especialment feble dins la síl·laba, i això justifica que les consonants es puguin veure sotmeses a determinades alteracions. Tenint en compte el tipus de tret articulatori modificat, es poden diferenciar els processos relatius a la sonoritat, al lloc d'articulació i al mode d'articulació.

7.1. ELS PROCESSOS RELATIUS A LA SONORITAT

La distinció entre obstruents sordes i sonores resulta pertinent en posició d'obertura sil·làbica, com podem constatar en els parells de mots següents: **bany/pany**, **esbart/espart**, **dall/tall**, **carda/carta**, **gol/col**, **falcar/falgar**, **caça/casa**, etc. En posició de coda consonàntica, tanmateix, desapareix aquesta distinció, ja que les consonants obstruents es realitzen com a sordes o sonores segons el context fònic en què es troben i independentment de la grafia que s'utilitzi:

a) En posició final absoluta de mot o davant de pausa no hi ha mai obstruents sonores, i, per tant, les consonants oclusives, les fricatives i les africades es pronuncien sempre sordes (quadre I.18).

QUADRE I.18
Consonants obstruents davant de pausa

<i>Subclasse d'obstruents</i>	<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
oclusives	[p]#	llop, cap, estirp, esnob, club, calb
	[t]#	crit, post, àlgid, verd
	[k]#	drac, porc, mag, alberg
fricatives	[f]#	triomf, geògraf, leitmotiv, serf
	[s]#	llaç, març, mas, vers, brunz, jazz
	[ʃ]#	peix, Aleix, flux, guix
africades	[ts]#	pots, gots, erts, àlgids, perds, hertz
	[tʃ]#	Elx, cartutx, despatx, Urtx, mig, puig

Notem, a més, que la consonant fricativa sonora que apareix en els parlars orientals en posició interior de mots com ara **fugir** o **pujar** ([ʒ]) es realitza sorda però també africada en posició final: **fuig**, **puig** ([tʃ]).

b) En posició interior o final de mot, les consonants obstruents es poden realitzar sordes o sonores segons el context fònic en què apareixen. Concretament, totes les obstruents en posició de coda assimilen el caràcter sord o sonor de la consonant

següent, i es realitzen sordes quan la síl·laba (o el mot) següent comença per una consonant sorda, i sonores quan comença per una consonant sonora (quadre I.19).

QUADRE I.19
Consonants obstruents en posició de coda sil·làbica

<i>Subclasse d'obstruents</i>	<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
oclusives	[p]	apte, dubte, cap calent
	[b]	capbussar, abdomen, cap bullent
	[t]	tot temps, fred terrible
	[d]	addició, tot d'una, fred viu
	[k]	acte, rec privat, mag tarragoní
	[g]	anècdota, maragda, rec major, mag valencià
fricatives	[f]	diftong, bolígraf petit, geògraf castellanenc
	[v]	afganès, bolígraf negre, geògraf gironí
	[s]	postal, bescuit, gos pelut
	[z]	bisbe, besnét, gos de raça
	[ʃ]	peix fresc, mateix tema
	[ʒ]	caixmir, peix de roca
africades	[ts]	adscripció, adstrat, pots petits
	[dz]	gots buits, pots venir
	[tʃ]	mig segon, despatx tancat
	[dʒ]	mig buit, despatx modern

c) En posició final de mot, les consonants fricatives i les africades es pronuncien sonores davant d'un mot que comença per una vocal, a diferència de les oclusives, que sempre són sordes en aquest context (quadre I.20).

QUADRE I.20
Consonants obstruents en posició final de mot

<i>Subclasse d'obstruents</i>	<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
fricatives	[v]	bolígraf antic, cartògraf alacantí
	[z]	els avis, dos amics
	[ʒ]	peix alat, creix a poc a poc
africades	[dz]	freds hivernals, tots ells
	[dʒ]	vaig escriure, despatx endreçat
oclusives	[p]	club animat, cap indi
	[t]	fred insòlit, tot ell
	[k]	diàleg obert, parc espaiós

7.2. ELS PROCESSOS RELATIUS AL LLOC D'ARTICULACIÓ

En posició de coda, les consonants poden experimentar alteracions del lloc d'articulació i, concretament, es poden assimilar al lloc d'articulació de les consonants adjacents. La major part d'aquestes assimilacions tenen un caràcter regressiu, ja que les consonants afectades per aquesta modificació articulatòria normalment precedeixen les consonants a les quals s'assimilen.

Els principals processos d'assimilació són:

a) Les consonants oclusives dentals **t** i **d** tendeixen a assimilar-se al lloc d'articulació de la consonant següent, o bé s'assimilen parcialment pel que fa al tret de sonoritat (cf. § 7.1), tant en el domini del mot com entre mots en contacte (quadre I.21). Si la consonant següent és nasal o lateral, aleshores també es produeix una assimilació del mode d'articulació (cf. § 7.3.1).

QUADRE I.21
Assimilació de consonants obstruents en posició de coda sil·làbica

<i>Subclasse d'obstruents</i>	<i>Assimilació</i>	<i>Exemples</i>
bilabials	[mm]	ritme, Xetmar, promet-me, pot memoritzar
	[pp]	totpoderós, tot ple, vuit passos
	[bb]	petitburgès, set bancs, fred benigne
alveolars	[nn]	pitnegre, tot noi, fred nefast
	[ts]	setciències, set savis
	[dʒ]	set zones, set zoològics
	[ll]	atles, xicot letó
palatals	[ʎʎ]	ametlla, set llums
	[ɲɲ]	set nyus, set nyores
	[tʃ]	estimat Xavier
	[dʒ]	set jardins, tot just
velars	[kk]	batcoll, set cases, fred catastròfic
	[gg]	set gats, fred gal·lès

En el domini del mot, la pronúncia amb assimilació és l'única possible en casos com ara **sotmetre** i **espatlla** (o **espatla**, segons els parlars), on l'antiga **t** s'ha assimilat totalment a la consonant nasal o lateral següent. Entre mots en contacte, o entre els radicals d'un mot compost, la pronúncia amb assimilació o sense varia segons la rapidesa del discurs o el registre emprat: les assimilacions són molt freqüents en la parla espontània i en les pronúncies ràpides, però no en les pronúncies lentes i acurades.

b) En altres parlars es donen, en totes les oclusives, assimilacions semblants a les que acabem de descriure, per bé que no són recomanables en registres formals.

Concretament, en part del baleàric, i també en altres parlars, totes les oclusives, i no sols les oclusives dentals, poden experimentar un procés d'assimilació d'aquesta mena: **escric poemes** ([pp]); **escric bé** ([bb]); **cepre, escric teatre** ([tt]); **sap cantar** ([kk]). Com acabem de dir, aquestes assimilacions no són recomanables en els registres formals.

c) La nasal alveolar **n** s'assimila al lloc d'articulació de qualsevol consonant que la segueixi, tant en el domini del mot com entre mots en contacte. La nasal bilabial **m**, en canvi, només s'assimila al lloc d'articulació de la labiodental ([f], i [v] en els parlars on es manté), tant en el domini del mot com entre mots en contacte. Aquestes assimilacions es poden constatar en els exemples següents (quadre I.22).

QUADRE I.22
Assimilació de la nasal alveolar n (I)

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[ŋ]	infant, invent, Són francesos, un familiar; àmfora, tramvia, Som francesos
[ɲ]	un nyanyo, porten nyores
[ɲ]	blancor, congre, sang, venc, Són guatemalencs, un gos

A més de les variants bàsiques anteriors, la **n** també presenta la variant dental [n̪], seguida d'una consonant dental, i prepalatal ([ɲ]), seguida sobretot de ll i j (quadre I.23).

QUADRE I.23
Assimilació de la nasal alveolar n (II)

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[n̪]	interessant, endinsar, Són tailandesos, un dau
[ɲ]	enginy, linxament, enllaç, Són txecs, un xàfec, un japonès

d) En posició final de mot, la consonant fricativa alveolar **s** tendeix a assimilar-se al lloc d'articulació de la consonant següent quan aquesta és palatal (quadre I.24).

QUADRE I.24
Assimilació de la fricativa alveolar s (I)

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[ʃ]	dos xinesos, els xais
[ʒ]	dos generals, els joves

e) La consonant fricativa alveolar experimenta un procés d'assimilació progressiva i es palatalitza totalment o parcialment quan es troba en posició final de mot precedida de la nasal palatal i, en determinades varietats, de la líquida palatal (quadre I.25).

QUADRE I.25
Assimilació de la fricativa alveolar s (II)

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[ɲ]	punys, anys, empenys
[ʎ]	alls, escarafalls, bulls

f) La consonant lateral alveolar l tendeix a assimilar-se al lloc d'articulació de la consonant següent si aquesta és dental ([l̪]) o palatal ([lʲ] o [ʎ]). En aquest darrer cas, el grau de palatalització és variable a causa de la qualitat velaritzada d'aquesta consonant: la consonant tendeix a realitzar-se palatal ([ʎ]) davant de les consonants palatals [ʎ] i [ɲ], i prepalatal ([lʲ]) en la resta de casos (quadre I.26).

QUADRE I.26
Assimilació de la nasal alveolar l

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[l̪]	alta, altre, caldera, mel tèbia, el deure
[ʎ]	pèl·llarg, el llamp, el nyu
[lʲ]	àlgebra, aljub, el jove, el xicot

7.3. ALTRES PROCESSOS RELATIUS AL MODE D'ARTICULACIÓ

7.3.1. *Les assimilacions*

Les consonants oclusives bilabials i dentals tendeixen a adoptar el mode d'articulació de la consonant següent quan aquesta és nasal o lateral, i també les velars quan aquesta és nasal, tant en el domini del mot com entre mots en contacte (quadre I.27).

QUADRE I.27
Assimilació d'oclusives bilabials, dentals i velars

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[mm]	submarí, capmoix, setmesó, sotmetre, cap mania, sigma, segment
[nn]	pitnegre, vietnamita, tot noi, set nacions, signe, regne, ignorant, sac nou
[ll]	atles, atleta, decatló, set locals
[ʎʎ]	vetllar, ratlla, set llibres, fred lleuger

Hi ha parlars en què, sobretot en pronúncies ràpides o poc acurades, les consonants sibilants es poden convertir en vibrants per a fusionar-se amb la consonant següent si aquesta és una vibrant, tant en el domini del mot com entre mots en contacte. Les sibilants, però, es mantenen en pronúncies acurades (quadre I.28).

QUADRE I.28
Assimilació de sibilants

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[r] ([zr] en pronúncies acurades)	israelita, desrovellar, dos reis, les rodes
[r]/[jɾ] ([ʒr] en pronúncies acurades)	mateix resultat, peix roig

En parlars baleàrics, la consonant **r** tendeix a convertir-se en líquida seguida de **l** en el domini de mot: **parlar**, **perla** ([ll]). Aquestes assimilacions no són recomanables en els registres formals.

7.3.2. L'aproximantització

En posició d'obertura, les consonants oclusives sonores tendeixen a convertir-se en aproximants quan van precedides d'una vocal o d'una consonant africada, fricativa, ròtica, lateral o gradual en el domini del mot o entre mots en contacte (quadre I.29).

QUADRE I.29
Aproximantització d'oclusives sonores

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[β]	roba, cabra, corba, àlber, vaig beure, coll blau, més blanc, vol berenar, vaig brodar
[ð]	cadira, pedra, perdut, aldarull, més dret, vol dur, vaig dir
[ɣ]	pagar, colgar, pergamí, desgravar, més gran, vol gaudir, vaig gravar

En general, les oclusives sonores apicals no esdevenen aproximants després d'una lateral (alveolar o palatal): **aldarull**, **vol dur**, **Valldoreix**, **coll d'ampolla**.

En valencià es produeix fins i tot la caiguda de l'aproximant dental en determinats casos en què aquesta consonant es troba a l'interior del mot en posició intervocàlica: **llaura(d)or**, **fideua(d)a**, **vespra(d)es**. En aquest context, també es produeix esporàdicament la caiguda de l'aproximant velar: **ai(g)ua** (o **auia**), **ju(g)ar**. Aquestes elisions no són recomanables.

7.3.3. La geminació i l'ensordiment de l'oclusiva dels grups *bl* i *gl*

Malgrat el que acabem d'assenyalar en el punt anterior, en el català central, les consonants **b** i **g** es geminen o s'ensordeixen en una part del domini lingüístic quan es troben en posició interior de mot precedides de vocal tònica i seguides de **l**, i en els derivats d'aquests mots (quadre I.30).

QUADRE I.30
Geminació i ensordiment d'oclusives sonores

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[bbɫ]/[pɫ]	poble, amable, doble, poblet
[ggɫ]/[kɫ]	segle, regla, regle, regleta

Aquestes pronunciacions són pròpies del català oriental i del nord-occidental; en la part més meridional d'aquests parlars i en valencià, en canvi, es pronuncien aproximants. Les pronúncies amb consonant sonora geminada o amb consonant aproximant són acceptables en tots els registres; les pronúncies amb consonant sorda, en canvi, no són recomanables.

7.4. ELS PROCESSOS D'ELISIÓ EN POSICIÓ FINAL DE MOT

En posició final de mot es produeix l'elisió de determinats segments consonàntics; concretament, l'elisió de consonants oclusives en grups consonàntics amb nasal o lateral, l'elisió de la consonant nasal alveolar i de la consonant ròtica.

7.4.1. *L'elisió de consonants oclusives en grups consonàntics*

Les consonants oclusives s'elideixen en posició final de mot, excepte en parlars valencians i baleàrics, quan estan precedides d'una consonant nasal o lateral, i totes dues es produeixen en el mateix lloc o àrea articulatòria (els llavis, l'àrea dentoalveolar, el vel) (quadre I.31).

QUADRE I.31
Elisió de consonants oclusives

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[m]	camp, llamp, rumb
[n]	absent, rient, sumand
[ɫ]	alt, empelt, herald
[ŋ]	avenc, fang, sang, venc

En aquest darrer cas, la consonant nasal, assimilada al lloc d'articulació de l'oclusiva velar, manté el caràcter velar malgrat l'elisió de l'oclusiva.

Tanmateix, les consonants oclusives es mantenen entre mots en contacte, sobretot en el cas de la preposició **amb** (**amb ell**), en certs mots compostos i en frases més o menys fixades (**vint-i-dos, Sant Andreu, cent anys, quant és, cinc hores, blanc i**

negre, sang i fetge, sang espessa), i en formes verbals seguides dels pronom febles **hi i ho (interromp-ho, anant-hi, fent-ho)**. En tots aquests casos convé evitar l'elisió.

Les oclusives dentals precedides de **s** o **r** mantenen una pronúncia vacil·lant en posició final de mot (**agost, esbart, acord**) i davant de vocal (**agost horrorós, esbart olotí, acord econòmic**); en canvi, s'elideixen davant de consonant (**agost calorós, esbart dansaire, acord polític**) i, generalment, en posició final davant de la marca de plural (**esbarts, acords**). El manteniment o l'elisió de l'oclusiva en els contextos esmentats depèn de la naturalesa i la freqüència d'ús del mot.

Aquestes oclusives en posició final de mot, però, tendeixen a mantenir-se en parlars valencians, en parlars baleàrics i en el septentrional.

7.4.2. *L'elisió de la consonant nasal alveolar*

Els noms i els adjectius amb radical acabat en vocal accentuada seguida de **n** han perdut històricament aquesta consonant en posició final de mot: **pa, mà, germà**. La nasal, però, es manté en el plural masculí (**pans, mans, germans**) i en la resta de formes flexionades i derivades (**germana, germanet, germanívol**). La mateixa elisió afecta els verbs **tenir** i **venir**, que no presenten nasal en les formes **té** i **ve**, però sí que en presenten en les formes amb desinència flexiva (**tens, véns, tenien, venien**). Tanmateix, els mots **algun, ben, bon, quin i un** (al costat de **algú, bé, bo, qui i u**, respectivament), no segueixen aquesta regla i mantenen la consonant nasal: **un bon home**, però **un home bo**; **No sap quin vols**, però **No sap qui ho diu**.

En una part del català septentrional, les formes sense nasal s'han generalitzat analògicament en els plurals masculins: **pas, mas, germàs**. Aquestes formes no són recomanables en els registres formals.

L'elisió de la nasal s'ha produït també en els mots plans amb radical acabat en vocal àtona: **home, verge**. En aquest cas, la nasal es manté en les formes flexionades o derivades en què el radical està seguit de vocal (**homenet, homenet, homenívol**). En les formes plurals, però, la nasal s'ha perdut en la major part del domini i únicament es manté en nord-occidental, en valencià, en eivissenc i en el parlar del Camp de Tarragona, sobretot en mots d'ús freqüent (**hòmens, jóvens**). En aquests parlars, les formes plurals amb **n** són acceptables en tots els registres.

7.4.3. *L'elisió de la consonant ròtica*

La consonant **r** ha caigut històricament en posició final de mot agut, llevat de la major part de parlars valencians. En el català general, per tant, no es pronuncia la **r** gràfica de mots com ara **clar, dur, guanyador**.

Tanmateix, hi ha mots que, en general, es pronuncien amb **r**, tret dels parlars baleàrics, on la caiguda és més general. És el cas d'uns quants monosíl·labs nominals (**bar, car, cor, llar, mar, or**); de

la preposició **per** i el possessiu **llur**; dels adjectius polisíl·labs de caràcter culte acabats en **-ar** (**balear**, **lumbar**, **peculiar**), en **-er** (**auster**, **sever**), en **-or** (**anterior**, **sonor**, **superior**) i en **-ur** (**obscur**, **prematuro**); dels noms abstractes regulars (**amor**, **fervor**, **rigor**, **terror**, **valor**); dels noms cultes, els estrangerismes i els neologismes (**basar**, **berber**, **carbur**, **emir**, **licor**, **motor**); de certs antropònims (**Empar**, **Isidor**, **Llor**, **Mir**, **Sever**), i d'una sèrie de topònims valencians (**Ador**, **Alfauir**, **Biar**, **la Safor**, **Rafelcofer**) i d'altres territoris (**Er**, **la Quar**).

Amb tot, la consonant ròtica reapareix en mots flexionats o derivats seguida de vocal: **cla⟨r⟩** però **clara**, **claret**, **claríssim**. Aquesta consonant també es pronuncia en el cas dels infinitius aguts seguits de clític (**anar-hi**, **portar-ho**, **cantar-la**), excepte en diversos parlars occidentals i en el Camp de Tarragona, que elideixen la ròtica, malgrat que aquesta elisió no és recomanable.

7.5. ELS PROCESSOS DE FUSIÓ

En el domini del mot, la fusió de dues consonants contigües és bastant corrent en registres informals quan les dues consonants són nasals bilabials, nasals alveolars, laterals alveolars o laterals palatals ([m], [n], [l], [ʎ]): **gamma**, **gemma**, **summa**, **setmana**, **annex**; **til·la**, **fal·lera**, **espatlla**, **bitllet**. Aquestes fusions, que a vegades varien de parlar a parlar, no són recomanables en els registres formals. En el domini dels mots en contacte, la fusió d'aquestes consonants no es produeix normalment: **com menja**, **un nen**, **el lector**, **ball llatí**.

Entre mots en contacte, és general la fusió i eventual allargament de dues fricatives, graduals palatals o ròtiques idèntiques: **fotògraf formidable** ([f]), **dos sabres** ([s]), **boix xinès** ([ʃ]); **noi iugoslau** ([j]); **mur romà** ([r]). En canvi, en el domini del mot, en el cas de les fricatives alveolars, es produeix una fusió total sense allargament ([s]): **ascensor**, **adolescent**, **efervescent**, **consciència**, **disciplina**, **fascicle**, **piscina**.

En parlars baleàrics dos sons sibilants fricatiu tendeixen a diferenciar-se quan es troben en els límits sil·làbics de coda i obertura en el domini del mot o entre mots en contacte: **piscina** ([ts̺]), **dos sacs** ([ts̺]), **dos xinesos** ([tʃ]), **dos joves** ([dʒ]). Aquestes pronúncies dissimilades no són recomanables en els registres formals.